

Jaarverslag 2017

Jaarplank wordt uitgenomen

Koninklijk
Eise Eisinga
PLANETARIUM

1. Inleiding

De uitbreiding van het Planetarium, gerealiseerd in 2016, heeft zijn nut duidelijk bewezen. In 2017 kwam een record aantal bezoekers naar het Planetarium. Dankzij de nieuwe entree en de extra expositieruimtes konden deze bezoekers probleemloos ontvangen worden. Zij hebben genoten van het aanbod en de verschillende extra activiteiten. In onderstaand verslag leest u hier meer over. Wij wensen u veel leesplezier.

Franeker, mei 2018

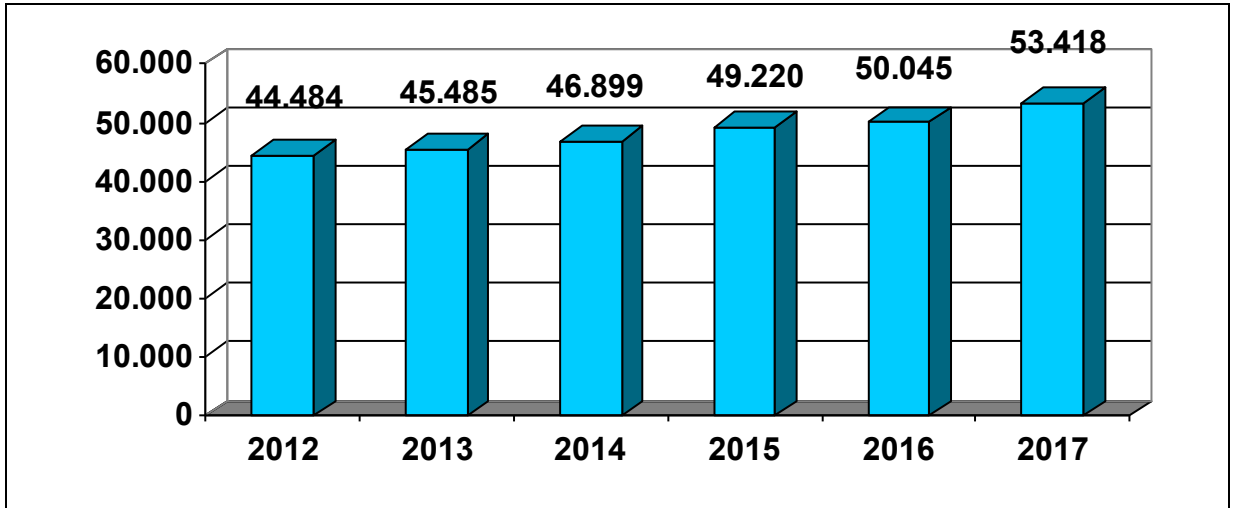
Stichting Koninklijk Eise Eisinga Planetarium

mr. Th. Koelma, voorzitter
drs. J.A. de Boer, secretaris
A.C.M. Warmenhoven, directeur

2. Belangstelling in 2017

Bezoekersaantallen

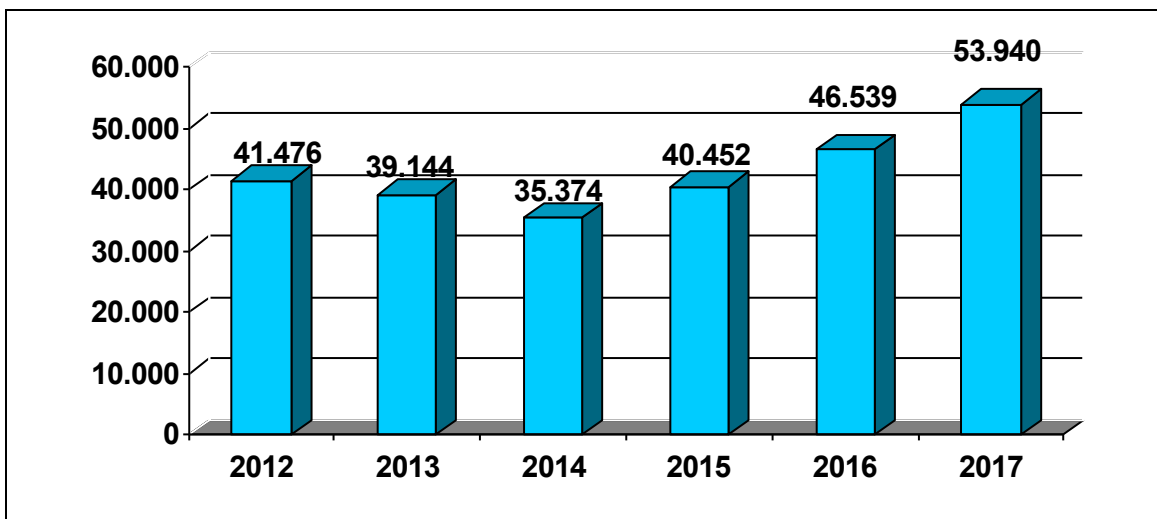
Ten opzichte van vorig jaar is het aantal bezoekers met bijna 7% gestegen. Daarmee is 2017 het druk bezochtste jaar in de geschiedenis van het Planetarium.

Verkoop artikelen

De nieuwe opzet van de winkel betaalt zich uit. De omzet is boven de euro per bezoeker uitgekomen.

Onderstaande bedragen geven de omzet in euro's weer, exclusief btw.

3. Bijzondere activiteiten

Tentoonstellingen

Bezoekers komen niet alleen voor de uitleg in de planetariumkamer, ook de diverse exposities oefenen een grote aantrekkingskracht uit. Naast de vaste collectie zijn er regelmatig tijdelijke tentoonstellingen, die aansluiten bij de actualiteit.

□ *Enkeltje Universum*

In deze tentoonstelling is aandacht besteed aan de ontdekkingen in de ruimte.

Na de grote ontdekkingsreizen van de 16^e en 17^e eeuw was in de 20^e eeuw de ruimte aan de beurt. Na onbemande raketten en de eerste satelliet in een baan om de aarde in 1957, was de Russische hond Laika het eerste levende wezen in de ruimte. Snel daarna volgde de mens. In 1961 was Joeri Gagarin de eerste mens die een rondje rond de aarde draaide. Al in 1969 liep Neil Armstrong als eerste mens rond op de maan.

Verder dan de maan is de mens (nog) niet gekomen. Maar wel werden alle planeten van ons zonnestelsel in kaart gebracht. Soms door daadwerkelijke landingen op planeten als Venus en Mars, maar ook door ruimterobots als de Pioneers en Voyagers die de grote planeten van dichtbij gefotografeerd hebben. En er werd zelfs een landing uitgevoerd op een planetoïde.

Kon men eerst alleen maar vanaf de aarde met telescopen de hemellichamen bestuderen, tegenwoordig worden er ook telescopen in een baan om de aarde gebracht waardoor men verder het heelal in kan kijken. Verder dan de planeten in ons eigen zonnestelsel, verder dan de sterren in ons eigen melkwegstelsel en tot aan de rand van het zichtbare heelal.

Waren er eerst alleen maar planeten bekend bij onze eigen zon, door deze nieuwe technieken worden er tegenwoordig ook planeten bij andere sterren ontdekt. De eerste exoplaneet werd ontdekt in 1995, nu zijn er al duizenden planeten bij andere sterren bekend.

Bij de expositie zijn prachtige schaalmodellen van ruimterobots, satellieten en planeetlanders tentoongesteld.

□ *Astronomisch kabinet Jean Paulus en Michel Ghiesbreght*

Dankzij de goede contacten met verzamelaar Bert Degenaar van Planetarium Zuylenburgh kon in het Eisinga Planetarium een bijzonder 18^e-eeuws astronomisch uurwerk tijdelijk tentoongesteld worden.

De oorsprong van dit instrument ligt in 1771 als de Jezuïetenbroeder Jean Paulus uit Lotharingen aan een astronomisch uurwerk begint. Hij had zich opgewerkt van timmerman tot instrumentmaker.

Door oogproblemen moest hij zijn werkzaamheden staken. In 1781 nam Michel Ghiesbreght, professor wiskunde in Brussel, het uurwerk over en rondde hij de werkzaamheden af. Hij maakte prachtige tekeningen van de diverse onderdelen van het uurwerk.

In de eeuwen daarna begon het aan een zwerftocht door België en raakte het in de vergetelheid.

Afgelopen jaar is het aangekocht door verzamelaar Bert Degenaar, van Planetarium Zuylenburgh dat een interessante collectie astronomische en wetenschappelijke instrumenten herbergt.

Het astronomische uurwerk bestaat uit een soort dressoir van bijna drie meter lengte voorzien van vijf hoofdonderdelen als hemel- en aardglobes, planetaria volgens het geocentrische en heliocentrische wereldbeeld, tijd- en planeetwijzerplaten etc. Een bijzonder aspect is de weergave van het wereldbeeld volgens Tycho Brahe, waarbij de

aarde het middelpunt vormt en de planeten in ingewikkelde banen om onze planeet draaien.

Het astronomische kabinet is in het verleden zeer beperkt tentoongesteld, waardoor het vrijwel onbekend is gebleven. Het is dan ook in geen enkel standaardwerk over astronomische uurwerken terug te vinden.

Na de tentoonstelling in het Planetarium wordt het gerestaureerd.

Educatieve activiteiten in 2017

Na de stijgende trend die er een aantal jaren was in het schoolbezoek, lijkt nu het omgekeerde gaande. Van 2105 leerlingen in 2016 ging het naar 1855 in 2017. Een deel van de teruggang is te wijten aan het snel kleiner wordende aantal leerlingen in de gemeente Franekeradeel. Zij vormen altijd een grote groep binnen de schoolbezoeken. Wat verder de oorzaken zijn is onduidelijk. Mogelijk speelt de krimp in andere delen van Friesland hierbij ook een rol.

Gelukkig zijn de reacties na een bezoek altijd positief en zijn er verschillende scholen in het basis- en voortgezet onderwijs die elke één of twee jaar weer terugkomen.

Wel krijgen we, dankzij het feit dat ons aanbod is opgenomen in het cultuuraanbod voor de basisscholen van de gemeenten Harlingen, Littenseradiel en Súdwest Fryslân, duidelijk meer scholen uit die regio op bezoek dan voorheen.

Met de groei van de bezoekersaantallen van het Planetarium groeit natuurlijk ook het aantal kinderen dat in familieverband het Planetarium bezoekt. Het gebeurt daarbij regelmatig dat het de kinderen zijn die de ouders meenemen, omdat ze het Planetarium hebben leren kennen in de geschiedenisles op school. Zo werkt het feit dat we deel zijn van de Canon van de Nederlandse Geschiedenis door.

We zijn in 2017 begonnen met het ontwikkelen van nieuw materiaal voor deze kinderen. In plaats van de huidige speurtocht komt een opdrachtkaart die verwijst naar dingen die ze kunnen doen in verschillende ruimtes. Zo sluiten we aan bij de trend dat museumbezoekers steeds meer om (inter)actie vragen.

Een andere nieuwe trend waarmee we in 2017 kennis hebben gemaakt is de toepassing van Augmented en Virtual Reality. Op verzoek van Kennisnet en scholenkoepel Ambion hebben we deelgenomen aan een onderzoek naar de mogelijkheden van de toepassing van deze technieken in het onderwijs. Hieruit is een zogenaamde wiki voortgekomen waarmee leerkrachten zelf aan de slag kunnen om te zien of deze middelen bij hun gebruikt kunnen worden. Ook is er een voorbeeldles over Eise Eisinga en het Planetarium gemaakt. Samen met Ambion hebben we dit aangeboden aan commerciële partijen om het verder te ontwikkelen. We hopen dat schoolkinderen zo op een eigentijdse manier kennis kunnen gaan maken met het werk en leven van Eise Eisinga. Net zoals Eise de middelen van zijn eigen tijd gebruikte om dingen uit te leggen.

In deze lijn past ook de afstudeeropdracht van een student van de NHL. Hij heeft samen met de sbo-school in Franeker en in overleg met onze educatief medewerker een app ontwikkeld waarmee juist deze groep leerlingen aan de slag kan in het Planetarium. Ook dit is een eerste aanzet en we hopen de middelen te vinden om dit door te ontwikkelen.

Voor de ontwikkeling van educatief materiaal voor de bovenbouw van HAVO en VWO is een samenwerking gestart met de Scholierenacademie van de Rijksuniversiteit Groningen. Dit moet in 2018 resulteren in een studiedag voor leerkrachten. De resultaten hiervan kunnen gebruikt worden om nieuw materiaal te ontwikkelen.

Net als in 2016 heeft het Planetarium meegewerkt aan De Bjusterbaarlijke Simmerwike. In de laatste week van de zomervakantie vroegen we zo samen met zeven andere instellingen aandacht voor plekken in Friesland die verband houden met natuur, wetenschap en techniek.

Eind 2017 is de nieuwe Educatiegids voor het basis- en voortgezet onderwijs verschenen en aan alle Friese scholen verstuurd. De gids sluit aan bij de nieuwe huisstijl.

Andere activiteiten

□ Help Pake & Beppe de voorjaarsvakantie door!

Ook dit jaar heeft het Planetarium meegedaan aan de actieweek 'Help Pake en Beppe de voorjaarsvakantie door'. Bijna 1400 kinderen en hun pake, beppe en/of ouders hebben het Planetarium bezocht. In de foyer van Theater De Koornbeurs konden de kinderen kompasjes maken. Dat was een groot succes. Het kreeg veel aandacht in de media en aan deze activiteit deden zo'n 200 kinderen mee.

□ Nationale Museumweek

Begin april werd de Nationale Museumweek georganiseerd, met als thema 'Ons echte goud', gericht op de kunstschaten uit de regio.

In het Planetarium waren een aantal fraaie astronomische uurwerken te bewonderen van hedendaagse makers als Christiaan van der Klaauw, Hans Noordmans en Jacob ten Hoeve. Ook was er uit privébezit een schitterend handgemaakt astrolabium-uurwerk opgesteld. Niet alleen de tijd is daarop af te lezen, maar ook een veelheid aan astronomische zaken als opkomst en ondergang van zon en maan, zons- en maansverduisteringen, schijngestalten van de maan en de dierenriem.

□ Landelijke Sterrenkijkdagen

Op 3 en 4 maart vonden de Landelijke Sterrenkijkdagen plaats. Er werd uitleg gegeven in de Planetariumkamer en in de tuin stond een telescoop opgesteld om de sterrenhemel te bekijken. 31 personen hebben het Planetarium deze avonden bezocht.

□ Nacht van de Nacht

Op zaterdag 28 oktober deed het Planetarium mee met de Nacht van de Nacht. Stichting Natuur & Milieu en de 12 provinciale Milieufederaties zijn deze campagne gestart, omdat het 's nachts bijna nergens meer echt donker is in Nederland. Mens en dier ondervinden hier hinder van. Op deze avond wordt aandacht gevraagd voor het belang en de schoonheid van donkere nachten. In het Planetarium werd uitleg gegeven en konden de bezoekers eens door een echte telescoop kijken. Door het matige weer was de opkomst gering: 22 bezoekers.

Nieuwe huisstijl

Na de uitbreiding van het Planetarium met een nieuwe entree en interactieve tentoonstelling was het tijd om ook de huisstijl te moderniseren. Eind 2017 werden niet alleen een nieuw logo en folder gepresenteerd, maar ging ook een geheel nieuwe website de lucht in.

De folder en website geven niet alleen een beeld van het prachtige planetarium van Eise Eisinga, maar laat ook zien dat er voor alle leeftijden veel te beleven is in het Planetarium. Zo geeft de achterkant van de folder een kleurrijk overzicht van diverse sterrenkundige weetjes.

Werelderfgoed

In 2017 is er hard gewerkt aan het tweede tussentijdse rapport 'Hemel en Aarde bewegen'. Dit rapport is gebaseerd op het eerste rapport ('Tijdloos Icoon') en het commentaar dat hierop is gegeven door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en een commissie van deskundigen.

Een belangrijke rol bij de opstelling van het nieuwe rapport is weggelegd voor Hildebrand de Boer. Hij heeft een aantal sites begeleid op weg naar Werelderfgoed. Zijn deskundigheid is van grote steun voor het nominatieteam. Dankzij de financiële steun vanuit de RCE kunnen wij gebruik maken van zijn diensten.

Ter versterking van dit rapport heeft het Planetarium een expertmeeting georganiseerd met Michel Cotte, ICOMOS-deskundige, en alle betrokkenen. De bevindingen uit deze bijeenkomst zijn verwerkt in het rapport.

In het voorjaar van 2018 wordt de beoordeling van het rapport verwacht en hopen wij op de bekendmaking van een jaar van indiening van het eindrapport.

De nieuwe Commissaris van de Koning in Friesland, Arno Brok, heeft toegezegd om de taak als voorzitter van de referentiegroep over te nemen van zijn voorganger.

Het mooiste van Friesland

Het koninklijk Eise Eisinga Planetarium in Franeker heeft de verkiezing 'It moaiste fan Fryslân' gewonnen. Deze verkiezing was georganiseerd door de Leeuwarder Courant, het Fries Dagblad en Omrop Fryslân.

Uit driehonderd kandidaten is er in de eerste ronde een top-100 samengesteld in tien categorieën. De winnaars van deze categorieën hebben gestreden om de hoofdprijs. Tienduizenden mensen uit Friesland en daarbuiten hebben hun stem uitgebracht. In een live-uitzending op Omrop Fryslân werd de eindwinnaar bekend gemaakt.

Uit de finalisten worden in 2018 routes samengesteld voor gasten uit binnen- en buitenland, die tijdens Leeuwarden/Fryslân Culturele Hoofdstad van Europa de provincie bezoeken.

Jaarplank Eise Eisinga na een kwart eeuw weer beschilderd

Het Planetarium van Eisinga heeft in de loop der tijd enkele aanpassingen nodig. Eén van deze zaken heeft betrekking op de jaarplank. Deze plank is voorzien van 23 jaartallen. Elk jaar op 31 december om 16.00 uur wordt deze plank automatisch in beweging gebracht door een speciale spijker op het datumrad. In acht uur tijd schuift hij één positie op, zodat precies om middernacht het juiste jaartal zichtbaar wordt. Slechts eens in de 23 jaar moet deze plank worden voorzien van een nieuwe reeks getallen. Eise Eisinga schrijft in zijn instructieboek uit 1784 precies hoe dit moet worden uitgevoerd.

Eind 2017 was het weer zo ver! In december is de nog altijd originele jaarplank uit het raderwerk genomen en voorzien van nieuwe jaartallen. Het werk is gedaan door dezelfde mensen die ook in de vorige eeuw de plank onder handen hebben genomen: uurwerkmaker Jacob ten Hoeve uit Joure en restauratieschilder Klaes Posthuma uit Harlingen. Het Planetarium kan nu weer tot 2040 vooruit!

diversen

- Het Legiomuseum in Grootegast (legiomuseum.nl) heeft in zijn expositie ruimte gemaakt voor legomodellen van de drie panden van het Planetarium.
- Het gipsen borstbeeld en de plaquette van Eisinga zijn geplaatst bij de entree en de handschriften. Deze zijn van de hand van kunstenaar G.J. Adema. De plaquette is gemaakt in 1928, het borstbeeld in 1981!
- Kindertheatergroep Unieke Zaken heeft een speciaal programma uitgevoerd in Franeker. In een tot vluchtleidingscentrum omgebouwde bus maakten de Franeker scholen kennis met het maanproject. Ook het Planetarium werd daarbij bezocht.
- Eind van het jaar is in het Openluchtmuseum in Arnhem de Canonexpositie geopend. Naast aandacht voor een aantal specifieke vensters worden op een grote digitale wand alle vensters getoond, met het Planetarium op een mooie positie in het midden. In oktober is daarnaast in Delft het netwerk van Canonmusea geopend. Na de start met een kleine groep musea zal in 2018 ook het Planetarium aansluiten bij dit landelijke netwerk.
- Op zaterdagavond 16 december hebben de prijswinnaars van de Museumkidsweek met hun ouders het planetarium bezocht. Zij waren zeer verrast en enthousiast.

Samenwerking

□ *Combikaarten musea Franeker*

Het afgelopen jaar hebben 519 bezoekers gebruik gemaakt van de gecombineerde entreekaart met Museum Martena. Daarnaast hebben nog eens 389 personen een gezamenlijk arrangement met Museum Martena geboekt.

Van de combikaart met het Kaatsmuseum hebben 13 personen gebruik gemaakt.

Publiciteit

Het Planetarium haalt jaarlijks veel publiciteit, zowel regionaal, landelijk als internationaal. In 2017 betrof het onder meer:

- 10 januari Omroep Fryslan Radio 'bedrijf in muziek': hierbij was de muziekkeuze van de planetariummedewerkers te horen
- 3 maart Omroep Fryslan Radio: interview over Sterrenkijkdagen
- 4 maart Fries Dagblad: artikel met foto (interview met Adrie Warmenhoven)
- Pagina in het jaarverslag van het Koninklijk Huis over bezoek koning Willem Alexander en koningin Maxima aan het Planetarium tijdens het streekbezoek
- Boekomslag van roman met foto plafond
- Artikelen over onder andere planetarium in twee Duitse kranten
- 7 april: interview NPO-radio-1 met Willem Bijleveld, met veel aandacht voor Planetarium in Canon
- Juli: groot artikel in een Canadees sterrenkundig tijdschrift
- Juli: fors artikel op Japanse website/tijdschrift Tabazine
- 19 augustus: interview met schrijfster/theatermaakster Marjolijn van Heemstra, die haar zoon naar Eise heeft vernoemd, als inspiratie.
- September: groot artikel in Spaanstalig astronomisch magazine
- 15 sep: NPO 2 'Twee voor Twaalf' vraag over Eise Eisinga
- Op 28 september stond het planetarium uitgebreid in de belangstelling. Dit benadrukt het draagvlak voor het planetarium. Op NPO 2 was de uitzending van de Van Rossems in Franeker ('de enige reden waarom we hier zijn is het planetarium'. Overigens was deze uitzending een geweldige reclame voor heel Franeker). Dezelfde dag stond in Trouw een artikel met als onderwerp dat ook buiten universiteiten aan wetenschap wordt gedaan. Het artikel werd geïllustreerd met twee kleurenfoto's van het Planetarium. En als laatste werd tijdens een discussie op Radio 1, over het kabinetsvoornemen om het Rijksmuseum verplicht te stellen voor het onderwijs, gezegd dat scholen ook musea als het Planetarium vooral niet moeten overslaan.
- Opnames door Al Jazeera
- 16 okt: NPO-1 'Een Vandaag' Dick Berlijn en David Petraeus bezoeken Franeker en Planetarium.
- 12 nov: Planetarium wordt uitgeroepen tot 'It moaiste fan Fryslân' in een rechtstreekse uitzending op Omrop Fryslân TV. De uitverkiezing zorgt voor veel persaandacht. Ook via Twitter en Facebook.
- 30 nov: RTL 4 '5 uur live' met 2,5 minuten interview met Sjoukje Wolters
- 14 dec: presentatie uurwerk Bert Degenaar op Omrop Fryslan tv en radio, LC, FD, FC, Van Wad tot Stad, Extra.
- Veel publiciteit rond jaarplank. Waaronder item op NOS-Journaal op NPO 1.

Donateurs

Op zaterdag 25 november vond de jaarlijkse donateurbijeenkomst plaats. De hoofdlezing werd verzorgd door Peter Timmer, senior-adviseur bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Hij is betrokken bij de kandidatuur van het Eise Eisinga Planetarium en andere werelderfgoednominaties in binnen- en buitenland. Tijdens zijn lezing vertelde hij over werelderfgoed en de rol van de Rijksdienst. Vervolgens ging hij uitgebreid in op de samenwerking met Indonesië om oude binnensteden in dat land op te knappen, in het bijzonder het oude Batavia in Jakarta, dat momenteel wordt voorgedragen voor een plek op de werelderfgoedlijst van UNESCO.

4. Plannen voor 2018

Diverse plannen voor het komende jaar zijn door het bestuur goedgekeurd en van een financiële onderbouwing voorzien.

□ *Tijdelijke expositie*

Er worden voorbereidingen getroffen om in samenwerking met Museum Boerhaave een expositie te organiseren over zonnewijzers.

□ *Symposium*

Op 2 en 3 november organiseert het Planetarium in samenwerking met de Rijksuniversiteit Groningen een internationaal symposium.

Naast het symposium zal er een publiekslezing plaatsvinden en een hernieuwde uitvoering van de opera rond Eise Eisinga.

In het programma zal aandacht besteed worden aan het feit dat het in 2018 jaar 250 jaar geleden is dat Eise Eisinga in Franeker kwam wonen en 200 jaar geleden dat koning Willem I het Planetarium bezocht.

5. De situatie van de gebouwen

□ *Schilderwerk*

Op die plaatsen waar het nodig was is klein onderhoud verricht aan het pand. Het gaat dan vooral om schilderwerkzaamheden.

6. De personele situatie

Medewerkers in 2017

Mw. E. Backer Dirks (vrijwilligster)
Dhr. F. Belt
Mw. F. de Jong (oproepkracht)
Mw. M. Meijer (oproepkracht)
Mw. M. Noordermeer
Mw. R. Polet
Mw. H. Stofbergen
Mw. S. Wolters
Mw. L. Zwaag
Dhr. A. Warmenhoven (directeur/conservator)

Adrie Warmenhoven vervult een aantal, onbezoldigde, bestuursfuncties:

- Bestuurslid Museumvereniging
- Bestuurslid Stichting Museumkaart
- Secretaris bestuur Museumfederatie Fryslân
- Bestuurslid Wassenbergh-Clarijs-Fontein Stichting
- Lid expertgroep MuzeeAquarium, Delfzijl
- Bestuurslid Stichting Erfgoed & Publiek

Samenstelling stichtingbestuur in 2017

Dhr. mr. Th. Koelma (voorzitter)
Dhr. drs. J.A. de Boer (secretaris)
Dhr. S. Torenbeek (penningmeester)
Mw. J.M.J. Schoute-Dirkx
Dhr. E.W. Echternach

7. Organisatie

Sinds 2001 is het Koninklijk Eise Eisinga Planetarium als stichting ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 01094582.

De doelstelling van het Planetarium, zoals vastgelegd in de statuten, is:

- De exploitatie van het Koninklijk Eise Eisinga Planetarium, gevestigd te Franeker.
- Het verrichten van alle verdere handelingen, die met het vorenstaande in de ruimste zin verband houden of daartoe bevorderlijk kunnen zijn.